

УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ КЛУБ У ПЕТЕРБУРЗІ ТА ЙОГО ВЗАЄМОДІЯ З УКРАЇНСЬКОЮ ДУМСЬКОЮ ГРОМАДОЮ У І ДЕРЖАВНІЙ ДУМІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1906 р.)

Валентин Доморослий

UKRAINIAN POLITICAL CLUB IN PETERSBURG AND ITS INTERACTION WITH UKRAINIAN DUMA COMMUNITY IN THE FIRST STATE DUMA OF THE RUSSIAN EMPIRE (1906)

Valentyn Domoroslyi

The article is dedicated to research of joint actions of the Ukrainian political club and Ukrainian Duma community in the First State Duma of the Russian Empire, their activity towards expansion of socio-economic and political rights. The research is based on the principles of historicism, scientific nature and author's objectivity.

Rights and freedoms, granted by the Manifest of October 17, 1905, caused the idea of establishing Ukrainian organization that could unite Ukrainians not only in Saint-Petersburg, but in the whole Russian Empire based on the basis of a broad democratic program to ensure the national and political rights of the Ukrainian nation, development of its spiritual and economic background. Ukrainian political club became such an organization. It promoted the establishment of Ukrainian faction in the Duma and defined main directions for its activity.

Attention is focused on the contribution of the members of the club in the process of developing a duma community, their activity for assurance of its activity, provision of professional consultations on socio-economic and political requirements, addressed to czarist autocracy.

Emphasis is placed on the democracy of political club members and deputies who were members of community, as they considered all of their requirements through the lens of interests of not only Ukrainians, but also all other nations of the Russian Empire.

Keywords: agrarian issue, community, declaration, duma, club, education, rights, freedoms, journal, faction.

Створення Українського політичного клубу – значна подія в історії національно-визвольного руху. Ця організація на початку ХХ ст. сформувала організований український рух не тільки у столиці Санкт-Петербурзі, а й у всій Російській імперії.

Одними з перших, хто описав діяльність політичного клубу, були його творець і очільник О. Лотоцький (Лотоцький 1934), та активний діяч С. Русова (Русова 1937).

Національно-визвольна боротьба українців у радянський період знаходилася під суворою забороною. Політичний спадок клубу викликав до себе інтерес українських науковців за доби державного суверенітету. Їх дослідження носили загальний характер, головним чином давалася інформація щодо усього діапазону діяльності клубу (Цой). Були публікації стосовно видавничої діяльності політичного клубу та найбільш відомих його особистостей (Панькова 2016; Швидкий 1999).

Завдання статті висвітлити ще один із напрямків діяльності Українського політичного клубу, його взаємодію з Українською думською громадою у І Державній Думі Російської імперії.

Частина українських земель, які знаходилися у складі Російської імперії, наприкінці ХVІІІ ст. втратили рештки автономії і були переведені на становище звичайних губерній. Впродовж багатьох століть пригноблені народи не здійснювали значних виступів, які б ставили під сумнів основи самодержавного ладу. Російський царизм абсолютно ігнорував національні особливості завойованих народів, піддавав національні меншини жорстокому всебічному визиску, пере-

творивши їх на колонії. Ці та цілий ряд причин соціально-економічного та політичного характеру призвели Російську імперію до революції 1905–1907 рр.

На хвилі піднесення російської революції самодержавство зазнало суттєвих змін. 17 жовтня 1905 р. імператор Микола II змушений був підписати Маніфест «Про удосконалення державного порядку», який увійшов в історію як Маніфест 17 жовтня 1905 р. У необхідності реформ царя переконали: з одного боку – аргументи прихильників реформ (як лібералів, так і деяких урядовців), з другого боку – сила народного гніву. (Древаль 1999, с. 198). Маніфест передбачав «непохитний намір ввести основи громадянської свободи на засадах справжньої недоторканності особи, свободи совісті, слова, зборів і спілок» (Усенко 2009). Закони набирали силу лише за схвалення Державної Думи, як наглядової інстанції в процесі законодавства з контролем дій урядовців. До участі в цьому органі мали залучатися і класи, які раніше були позбавлені таких прав.

До виходу Маніфесту різноманітні українські об'єднання були розрізнені та розкидані по всіх просторах Російської імперії, діяльність яких не знаходила адміністративної та політичної підтримки через заборони і обмеження з боку самодержавства. Після 17 жовтня 1905 р. українці легально висловлювали свої вимоги, такі як, розширення національних, соціально-економічних та політичних прав і свобод.

Права та свободи даровані Маніфестом поставили на порядок денний ідею створення української організації, яка змогла б згуртувати українців не тільки Санкт-Петербурга, а і всієї Російської імперії на засадах широкої демократичної програми для забезпечення національно-політичних прав українського народу, розвитку його духовної та економічної бази. Цією організацією став Український політичний клуб. Ідея створення політичного клубу, за словами українського громадсько-політичного діяча О. Лотоцького, виникла у родини українських громадсько-політичних діячів Русових, які також на той час проживали у столиці імперії Санкт-Петербурзі (Лотоцький 1934, т. 2, с. 322). Крім боротьби за досягнення своїх програмних цілей, клуб мав сприяти діяльності майбутнім українським депутатам у Державній Думі Російської імперії.

Український політичний клуб був створений у Петербурзі в листопаді 1905 р. Його членами були: В. Доманицький, О. Лотоцький, О. Русов, С. Русова, П. Стебницький, В. Піснячевський (Лотоцький 1934, с. 12). На установчому засіданні був прийнятий статут клубу. Згідно з ним, клуб діяв на певних засадах і проводив роботу в таких напрямках: 1) організація бесід і читання рефератів; 2) видання періодичного органу і випуск відозв та інформаційних листів; 3) організація бібліотеки; 4) заснування відділень в інших містах; 5) участь у виборчій агітації (у виборах до I Державної Думи). Клуб мав нерухому власність, яка сприяла розширенню та виконанню його завдань. Керівним органом була Рада старшин в кількості 15 чоловік, яка обиралася раз на рік загальними зборами (Швидкий, 1999). Фактичними керівниками клубу були О. Лотоцький, О. Русов, П. Стебницький (Цой).

Для здійснення статутних вимог клуб мав потребу у власному виданні. Ним став часопис «Украинский вестник». Головним редактором був М. Славінський. Видання згуртувало навколо себе знаних фахівців у різних сферах: політика, економіка, освіта і культура. На шпальтах видання були статті М. Тугана-Барановського на економічну тематику, праці О. Овсянко-Куликовського – розкривали проблеми національної психології. Статті на теми поточних політичних подій писали О. Лотоцький, О. Русов, П. Стебницький. Прислав свої дописи з Галичини, до переїзду в Санкт-Петербург, М. Грушевський. Таким чином, «Украинский вестник» став головним осередком українського життя в Петербурзі.

Наступним проявом дії Маніфесту 17 жовтня 1905 р. стали вибори до I Державної Думи, які тривали з 26 березня по 20 квітня 1906 р. Із 9 українських губерній до I Державної Думи було обрано 102 депутати (Лось 1955, с. 379). Наляканий розмахом революції, та активністю населення імперії під час виборів, царизм не знав що йому робити. На думку членів Українського політичного клубу «уряд – то зараз чистий «сфінкс» не тільки для стороннього ока, але й для самого себе; його ліва рука не знає, що зараз має робити права» (Громадська думка 1906). За цих сприятливих умов необхідно було діяти. Українці отримали унікальний шанс, використати трибуну Думи, як легальний метод для здобуття соціально-економічних та політичних прав і свобод. Для цього необхідно було створити активну депутатську фракцію в імперському парламенті.

Ідея створення української депутатської групи виникла майже одночасно, як в Санкт-Петербурзі у середовищі діячів Українського політичного клубу, так і в Україні, де під час виборів багатьом депутатам, між ними І. Шрагу та В. Шемету, були дані накази створити окрему в Думі депутатську фракцію і боротися за відновлення прав українського люду. На жаль, ми не знайшли тексту цих наказів, але про них згадували в пресі тих часів (Посол І. Шраг... 1906). Активний

діяч клубу В. Доманицький закликав пришвидшити процес створення української фракції у І Державній Думі: «Неодмінно потрібно в обороні власних своїх інтересів як наскоріше, як найтісніше організуватися. Коли цього не буде зроблено, коли українці тепер не виступлять в Думі як поважна, міцна сила, з якою мусять усі рахуватися – українська справа тяжко потерпить, і хто його знає, доки знов прийдеться чекати, щоб можна було полагодити зроблену помилку» (Доманицький 1906).

Організацією парламентської фракції зайнялися такі депутати: І. Шраг, В. Шемет, П. Чижевський, М. Онацький за допомогою членів клубу: О. Лотоцького, О. Русова, С. Русової, П. Стебницького, В. Піснячевського (Лотоцький, 1934, с. 12). 1 травня 1906 р. була створена українська думська громада за участю 44 депутатів. Головою громади було обрано І. Шрага, секретарем М. Біляшівського (Доманицький 1906).

Лейтмотивом діяльності політичного клубу та думської громади стало національне питання, відстоювання політичних та національних прав усіх народів, які входили до складу Російської імперії. Підтвердженням таких настроїв українців була передова стаття «Украинского вестника» (1906, №1), де була опублікований допис головного редактора видання М. Славінського «Империя народов». Автор наголошував, що політична і соціальна стабільність такої багатонаціональної держави як Росія неможлива без «точно визнаного законодавчим шляхом, благоустрою національного». Продовжуючи свою думку акцентував увагу на тому, що розкріпачення особистості веде до національної свободи, права на національне самовизначення, а як наслідок цього – до автономії (Славинский 1906, с. 38).

Не марнучи часу, депутати-громадівці та діячі Українського політичного клубу взялися за розробку проєкту декларації про автономію України. Працюючи над текстом документу про автономію, вони зіткнулися з шаленим опором з боку представників самодержавства та російських соціал-демократів. Їх представник Г. Кузьмін, проголосив борців за автономію силою, яка прагне розділити державу на окремі клапти (Піснячевський 1906, 4 липня).

Депутати-громадівці та діячі Українського політичного клубу зіткнулися із браком у себе досвіду парламентської діяльності, та складання офіційних документів. Необхідно було до процесу законотворчої діяльності залучити вченого-фахівця. Один із керівників політичного клубу О. Лотоцький запропонував запросити професора зі Львова М. Грушевського, який був добре обізнаний із досвідом діяльності українських депутатів в австрійському парламенті та крайових сеймах Галичини і Буковини. Запрошуючи Грушевського до Петербургу, Олександр Лотоцький писав: «Приїзд Ваш був би дуже і дуже корисним, бо Ви крім самої літературної сторони, були б чоловіком того політичного досвіду, що нам бракує» (Панькова, 2016, с. 66).

Йшла тривала й клопітка робота над створенням Декларації про автономію на сторінках часопису «Украинский вестник». Найбільший обсяг роботи здійснив М. Грушевський. Лише по даній тематиці на шпальтах журналу було 10 його публікацій. До розробки Декларації були залучені праці, опубліковані в «Украинском вестнике» відомих вчених: Д. Овсянко-Куликівського, Д. Бодуен-де-Куртене, Д. Дорошенка. Активну участь в її розробці приймав голова Української Громади І. Шраг за підтримки депутатів-правників, членів думської громади: А. В'язлова Є. Шольпа. Значний внесок у розробку Декларації зробили члени Українського політичного клубу: О. Русов, С. Русова, В. Доманицький. Текст самої Декларації не зберігся, але вона викладена у статті Грушевського «Наши требования». Декларація містила вимоги: федеративного устрою Російської держави та чіткого визначення у ній українських повноважень; наявності крайового керівного органу; заборони централізації у сфері церковного управління, а також, штучної перестановки національних елементів у війську та створення умов для проходження військової служби якомога ближче до батьківщини солдатів; визнання усіх прав української мови із збереженням за російською статусу загальнодержавної. Українська громада вимагала, щоб вироблена нею програма дій була втілена в життя у державі та її складових частинах, «в інтересах успішного вирішення великих завдань, поставлених визвольним рухом Росії, і дружньої роботи її областей і народів в їх здійсненні, ця національно-обласна програма, яку ми поставили тут як постулат українства, в нерозривному зв'язку з перебудовою всієї Росії на підставах національної рівноправності й обласної автономії повинна бути здійснена – і здійснена негайно» (Грушевський 1906, с. 273). Декларація мала бути проголошена з думської трибуни головою української громади І. Шрагом, але 9 липня 1906 р. Дума, після 72 днів своєї діяльності, була розпущена.

Після поразки російських революцій 1905–1907 рр., Лютневої 1917 р. та Української революції 1917–1921 рр. частина з активних діячів Українського політичного клубу емігрувала. Там, за кордоном, М. Славінському закидали, що він відстоював на сторінках «Украинского

вестника» федералістичні ідеї, замість незалежницьких. Але як зазначив О. Лотоцький «коли уряд, та за деякими винятками, російське громадянство перейняли ідею основного знищення українства, як «мазепинської інтриги», такі ідеї вимагали мужності як з боку автора, так і того органу преси, де їх висловлювано» (Лотоцький 1934, с. 105).

Українська Декларація, як результат узгодженої дії Української думської громади та Українського політичного клубу, на відміну від інших, зокрема польської, звертає на себе увагу не тільки прагненням національно-територіальної автономії для всіх народів імперії, але й глибоким демократизмом. Велике значення, навіть і на сьогоднішній день, в умовах російської агресії, має заява про непорушність кордонів, яка вперше пролунала в цьому документі і знайшла своє продовження в Декларації про суверенітет України від 16 липня 1990 р., Конституції 1996 р. та інших державних актах.

Розглядаючи національно-територіальну автономію як стратегічну лінію всього українства, думська громада та політичний клуб, напрацювали конкретні кроки щодо досягнення цієї мети. Для цього необхідно було звернути увагу на народну освіту всіх рівнів. Адже свою державу можливо будувати лише за наявності не тільки свідомих, а й національно-освічених людей.

Стан з народною освітою, на той час, в Україні був важкий. Свідченням цього є дані статистики. Згідно перепису населення Росії на 1897 р. на сто чоловік лише 21 був письменний, тоді як в Україні – 13, а жінок – тільки 4. В той же час, серед німців, що мешкали на території Росії, письменних на сто чоловік було 60, серед литовців та латишів – 52, євреїв – 49, фінів – 35, поляків – 35 (Правительство 1907).

Дана статистика спонукала депутатів-громадівців та членів політичного клубу звернути увагу на цю проблему. Свідченням актуальності проблеми є те, що на сторінках «Украинского вестника» було опубліковано понад 10 статей різних авторів щодо проблем національної освіти. Автори статей стверджували, що вся освіта, як початкова, так і середня й вища, має бути доступна для всього народу. Не повинно бути ніяких привілеїв, та перешкод, крім розумових здібностей самих учнів, для здобуття освіти. Про це й було сказано в законопроекті, який підготував член Українського політичного клубу О. Лотоцький, за поданням до І Державної Думи голови Української думської громади І. Шрага. Оригіналу законопроекту знайти не вдалося, проте відома його оцінка київським депутатом, членом громади Ф. Штейнгелем. Згідно документу, школа підлягала націоналізації місцевими закладами, передбачалося більш широке місцеве самоврядування, яке краще дасть Україні можливість контролю за всіма державними навчальними закладами, надаючи кожному з них якомога більшу самостійність. Педагогічна організація вчителів, їх з'їзди, спільними зусиллями з представниками населення мають виробляти найкращі програми для шкіл всіх ступенів, на які б розподілявся більш широкоосвітний курс, відповідно до потреб різних місцевостей, і виховання з учнів людей – громадян з достатньою освітньою базою для виконання громадянських обов'язків (Русова 1906, с. 122). Але знову ж таки, у зв'язку з розпуском І Думи, законопроект «Про мови» навіть не був розглянутий.

Зважаючи на те, що більшість українського суспільства складали селяни, які потерпали від малоземелля, то одним з основних завдань депутатів громади та членів політичного клубу було вирішення аграрного питання. До обговорення земельної проблеми активно долучився О. Лотоцький. Він написав цілий ряд статей, висвітлюючи актуальність аграрної проблеми для України. В «Украинском вестнике» опублікував статтю «Шаблон и жизнь», в «Земледельческой газете» – публікацію «Мобилизация земли», у «Громадській думці» – «Нехай тішаться». Останній матеріал був нищівною критикою «землевпорядкувальних комісій», які автор називав «новою дитиною нашої бюрократії», яка «не менше, а то може й ще більше нікчемна та лукава, як і усі інші, що нам довелося їх зазнати» (Лотоцький 1906). За дорученням фракції О. Русов і О. Лотоцький підготували ряд текстів депутатських виступів та запитів з аграрного питання для проголошення з думської трибуни.

Після публікацій у періодичних виданнях депутати громади та члени політичного клубу стали активно обговорювати аграрне питання на засіданнях громади та І Думи. Вносилися пропозиції розширити селянські наділи за рахунок поміщицьких, але для цього земля має перейти у розпорядження національно-територіальних і обласних представницьких органів. Місцеві органи повинні напрацювати механізм розподілу землі між селянами у власність чи у користування.

17 травня на засіданні думської громади, запрошений у якості експерта О. Русов, зробив історичний огляд аграрного питання в Україні за період від Гетьманщини часів Богдана Хмельницького і до початку ХХ ст. Доповідач відзначив, що на той час, в Україні склалися такі форми землеволодіння: приватновласницька, общинна, чиншова, орендована. Всієї землі в Україні було 39 млн. десятин, з них оброблялося тільки 23,5 млн. На душу населення припадало: на

Херсонщині та Чернігівщині – 1 дес.; Полтавщині – 4/5; Харківщині – 1; Київщині – 3/5; Волині – 2/3; Катеринославщині – 1 1/10. Порівнюючи з іншими країнами, складалося враження, що не такі вже й малі земельні наділи. В Ірландії на душу населення припадало 1 6/10 дес.; Люксембурзі – 1,1; Австрії – 1. (В. П. 1906). Але проблема не в тому, скільки припадало землі на душу населення, а в тому, як вона розподілялася. Розподіл землі, на відміну від західноєвропейських країн, був не на користь селян. Основні дебати відбувалися між прихильниками та противниками розподілу землі.

Депутати-громадівці та члени політичного клубу об'єднаними зусиллями виробили спільну платформу, яка передбачала: земля повинна належати тільки трудящим людям того краю, де вони проживають; конфіскація поміщицьких, церковних, монастирських земель; землям в Україні мав давати лад тільки місцевий автономний уряд, в компетенцію якого входило видання законів про землю (Піснячевський 1906, 20 червня). Але довести до кінця розпочату роботу думській громаді не вдалося в зв'язку з розпуском І Державної Думи.

Наступне питання, яке вимагало негайного розв'язання діячами політичного клубу та депутатами-громадівцями – скасування закону 15 квітня 1906 р. про заборону страйків для сільськогосподарських робітників. Закон «По проекту правил проти виникнення страйків серед сільських робітників» був виданий всупереч Маніфесту 17 жовтня про те, що ніякий документ не може набрати чинності без його ратифікації Державною Думою. Закон прийнятий царем в обхід Державної Думи, позбавляв сільських робітників єдиного дієвого і мирного засобу боротьби проти пригноблення і необмеженої експлуатації поміщиками. Момент для видання закону проти страйків сільських робітників було вибрано дуже вдало. Громадська думка та преса, зосередивши свою увагу на скликанні Думи та на пов'язаних з нею подіях, не звернули належної уваги на цей законодавчий акт. Під гуркіт тогочасних революційних подій, непопулярний серед сільськогосподарських робітників закон, пройшов непомітно, але чинність його незабаром далася взнаки. Шпальти газет були перевантажені повідомленнями про криваві розправи над сільськими пролетарями, які виступали проти поміщицької експлуатації. Страйки сільських робітників зацікавила думську громаду і представників політичного клубу.

Проблема сільськогосподарських робітників мала національне забарвлення. Удільна вага цієї соціальної групи в Україні була значною. Про становище сільських робітників писав журнал «Украинский вестник» («Илоты XX века», «На Украине»), автором яких був О. Лотоцький. Він же й був автором законопроєкту про скасування закону 15 квітня 1906 р. спрямованого проти страйків сільських робітників. Цей проєкт депутати-громадівці схвалили і внесли його до розгляду Думою. Проєкт вимагав негайного скасування цього жорстокого закону, який за заклик до страйку передбачав покарання до одного року тюремного ув'язнення (О погромах 1906, с. 605). О. Лотоцький підготував ще один законопроєкт – про хліборобські страйки, але фракція не встигла його обговорити і він, через розпуск Думи, перейшов у спадщину до української фракції II Державної Думи.

Незважаючи на те, що депутати Української думської громади та діячі Українського політичного клубу не змогли добитися прийняття Декларації про автономію України, не вирішили проблеми з освітою на території краю, не досягли суттєвих зрушень у плані розширення громадянських прав і свобод, їх діяльність можна вважати успішною. Діячі Української думської громади та Українського політичного клубу на всю Російську імперію проголосили, що є український народ, який виходить на арену політичної боротьби з чітко визначеною програмою дій.

Список джерел та літератури

- В. П., 1906, Збори українського парламентського клубу. Громадська думка, 18 травня.
Громадська думка., 1906. № 100, 3 травня.
ГРУШЕВСКИЙ, М., 1906, Наши требования. Украинский Вестник. № 5, 268–273.
ДОМАНИЦЬКИЙ, В. Петербурські вісті. Перші збори українського парламентського клубу, 1906, Громадська Думка. № 102. 5 травня.
ДРЕВАЛЬ, Ю. Д., 1999, Українське питання у Державній Думі Російської імперії на початку XX ст. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_1999_9_50
ЛОСЬ, Ф. Є., 1955, Революція 1905–1907 рр. на Україні. Київ: АН УРСР.
ЛОТОЦЬКИЙ, О., 1906, Нехай тішаться. Громадська думка. № 54. 6 липня.

- ЛОТОЦЬКИЙ, О., 1934, Сторінки минулого. Праці Українського наукового інституту. Варшава, 1934. Т 2. О погромах, 1906, Украинский вестник. № 8, 604–616.
- ПАНЬКОВА, С., 2016, Михайло Грушевський та «Украинский Вестник» у світлі листів Олександра Лотоцького (1906 рік). Архіви України: Науково-практичний журнал. Київ. № 5–6, 65–90.
- ПІСНЯЧЕВСЬКИЙ, В., 1906, Збори української парламентської групи. Громадська думка. 20 червня.
- ПІСНЯЧЕВСЬКИЙ, В., 1906, Петербурзькі листи. Громадська думка. 4 липня.
- Посол І. Шраг в гостині у Чернігівських українців., 1906, Громадська думка. 26 квітня.
- Правительство і народна освіта., 1907, Рідна справа. Вісті з Думи. 10 травня.
- РУСОВА, С., 1906, Современные школьные нужды в Украине. Украинский вестник. № 2, 115–122.
- РУСОВА, С., 1937, Мої спомини. Львів: Хортиця.
- СЛАВИНСКИЙ, М., 1906, Империя народов. Украинский вестник. № 1, 34–38.
- УСЕНКО, П. Г., 2009, Маніфест 17 жовтня 1905, «Найвищий маніфест» («Высочайший манифест»). Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: «Наукова думка». [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Manifest_17_1905.
- ЦОЙ, Ю. М. Діяльність української петербурзької громади в контексті революційних подій 1905 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: journlib.unsv.kiev.ua/index.php?act=article&article= .
- ШВИДКИЙ, В., 1999, Громадсько-політична діяльність О. Лотоцького в Петербурзі (початок XX ст.). [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shvydkyi_Vasyl/Hromadiansko-politychna_diialnist_O_Lototskoho_v_Peterburzi_pochatok_KhKh_st.pdf?PHPSESSID=bt0cge4tuhdt9kntlco1bh6kb0

References

- DOMANYTSKYI, V. Peterburski visti. Pershi zbory ukrainskoho parlamentskoho klubu [News from Petersburg. First meeting of the Ukrainian parliamentary club], 1906, Hromadska dumka. No. 102. 5 travnia. [In Ukrainian].
- DREVAL, Yu. D., 1999, Ukrainske pytannia u Derzhavnii Dumy Rosiiskoi imperii na pochatku XX st. [Ukrainian issue in the State Duma of the Russian Empire at the beginning of the twentieth century]. [Online]. Available from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_1999_9_50 [In Ukrainian].
- Hromadska dumka, 1906. № 100, 3 travnia. [In Ukrainian]
- HRUSHEVSKYI, M., 1906, Nashi trebovaniia. Ukrainskii vestnik [Our demands. Ukrainian Journal] № 5, 268–273. [In Russian]
- LOS, F. Ye., 1955, Revolutsiia 1905–1907 rr. na Ukraini [Revolution of 1905–1907 in Ukraine]. Kyiv: AN URSR. [In Ukrainian].
- LOTOTSKYI, O., 1906, Nekhai tishatsia [Let them rejoice]. Hromadska dumka. № 54. 6 lypnia. [In Ukrainian].
- LOTOTSKYI, O., 1934, Storinky mynuloho [Pages of the past]. Pratsi Ukrainskoho naukovoho instytutu. Varshava, 1934. T 2. [In Ukrainian].
- O pogromakh [On massacres], 1906, Ukrainskii vestnik. № 8, 604–616. [In Russian].
- PANKOVA, S., 2016, Mykhailo Hrushevskiyi ta «Ukrainskii vestnik» v lystakh Oleksandra Lotoskoho (1906 rik) [Mykhailo Hrushevskiyi and «Ukrainian Journal» in the letters of Oleksandr Lotoskyi (1906)]. Arkhivy Ukrainy: Naukovo-praktychnyi zhurnal. Kyiv. No. 5–6, 65–90. [In Ukrainian]
- PISNIACHEVSKYI, V., 1906, Peterburzki lysty [Letters from Petersburg]. Hromadska dumka. 4 lypnia. [In Ukrainian].
- PISNIACHEVSKYI, V., 1906, Zbory ukrainskoi parlamentskoi hrupy [Meetings of the Ukrainian parliamentary group]. Hromadska dumka. 20 chervnia. [In Ukrainian].
- Posol I. Shrah v hostyni u Chernihivskykh ukraintsviv [Ambassador I. Shrah visiting Ukrainians if Chernihiv], 1906, Hromadska dumka. 26 kvitnia. [In Ukrainian].
- Pravytelstvo i narodna osvita [Government and public education], 1907, Ridna sprava. Visti z Dumy. 10 travnia. [In Ukrainian].
- RUSOVA, S., 1906, Sovremennye shkolnye nyzhdy v Ukraine [Modern school needs in Ukraine]. Ukrainskii vestnik. № 2, 115–122. [In Russian].

- RUSOVA, S., 1937, *Moi spomyny* [My memoirs]. Lviv:Khortytsia. [In Ukrainian].
- SHVYDKYI, V., 1999, *Hromadsko-politychna diialnist O. Lototskoho v Peterburzi* (pochatok XX st.) [Public and political activity of O. Lototskyi in Peterburg] [Online]. Available from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shvydkyi_Vasyl/Hromadiansko-politychna_diialnist_O_Lototskoho_v_Peterburzi_pochatok_KhKh_st.pdf?PHPSESSID=bt0cge4tuhdt9kntlco1bh6kb0 [In Ukrainian].
- SLAVINSKIY, M., 1906, *Imperiia narodov* [Empire of the nations]. *Ukrainskii vestnik*. No. 1, 34–38. [In Russian].
- TSOI, Yu. M. *Diialnist ukrainskoi peterburzkoi hromady v konteksti revolutsiynykh podiy 1905 r.* [Activity of the Ukrainian community in Petersburg in the context of revolutionary events of 1905]. [Online]. Available from: journlib.unsv.kiev.ua/index.php?act=article&article= [In Ukrainian].
- USENKO, P. H., 2009, *Manifest 17 zhovtnia 1905* [Manifest of October, 17, 1905], «*Naivyshchyi manifest*» [Online] *Entsyklopediia istorii Ukrainy*: T. 6: La-Mi. Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Insytut istorii Ukrainy. Kyiv: «Naukova dumka». Available from: http://www.history.org.ua/?termin=Manifest_17_1905. [In Ukrainian].
- V. P., 1906, *Zbory ukrainskoho parlametskoho klubu* [Meetings of the Ukrainian parliamentary club]. *Hromadska dumka*, 18 travnia. [In Ukrainian]

Український політичний клуб у Петербурзі та його взаємодія з українською думською громадою у І Державній Думі Російської імперії (1906 р.)

Стаття присвячена дослідженню спільних дій Українського політичного клубу та Української думської громади у І Державній Думі Російської імперії, їх діяльність у напрямі розширення соціально-економічних та політичних прав. Дослідження спирається на принципи історизму, науковості та авторської об'єктивності.

Права та свободи даровані Маніфестом 17 жовтня 1905 р. поставили на порядок денний ідею створення української організації, яка змогла б згуртувати українців не тільки Санкт-Петербурга, а й усієї Російської імперії на засадах широкої демократичної програми для забезпечення національно-політичних прав українського народу, розвитку його духовної та економічної бази. Цією організацією став Український політичний клуб. Саме він сприяв утворенню української фракції у Думі та задавав основні напрями щодо її діяльності.

Акцентується увага на внеску членів клубу у процес створення думської громади, їх діяльності по забезпеченню її функціонування, наданню фахових консультацій щодо соціально-економічних та політичних вимог адресованих царському самодержавству.

Наголошується на демократизмі членів політичного клубу та депутатів-громадівців, адже всі свої вимоги вони розглядали через призму інтересів не тільки українців, а й усіх народів Російської імперії.

Ключові слова: аграрне питання, громада, декларація, дума, клуб, освіта, права, свободи, часопис, фракція.

Valentyn Domoroslyi, Candidate of Historical sciences, Associate professor, Department of social, humanitarian and legal studies of Uman national university of horticulture.

Валентин Доморослий, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1682-9430>

Received: 26.12.2024

Advance Access Published: March, 2025